

Negatieve broedvogeltrends in zuidelijke AWD

Vergeleken met andere duingebieden

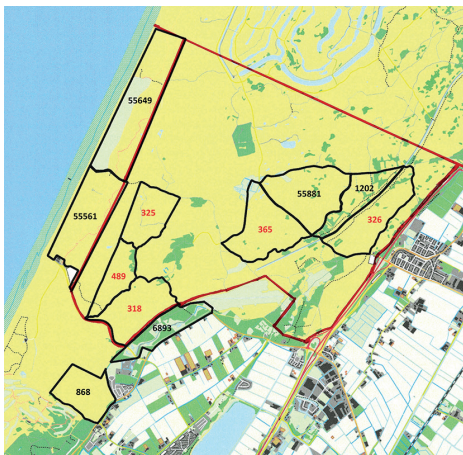
De BMP-tellingen in de zuidelijke Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD-zuid) laten veel negatieve trends zien. Voldoende reden om de broedvogelstand te onderzoeken en te vergelijken met andere gebieden.

■ *Leo Schaap*

De AWD wordt door de provinciegrens in twee totaal verschillende landschappen verdeeld. In het noordelijke deel van ca. 2400 ha vindt de waterwinning plaats. Er is veel open water, infiltratieplassen, waterberging en kanalen. Het zuidelijk deel, ca. 1000 ha, is daarentegen droog, kent nauwelijks open water en maar enkele vochtige duinvalleien. Er is ook veel minder opgaand en gesloten bos te vinden. Van de 700 ha bos in

de hele AWD ligt maar ca. 80 ha verspreid in het zuidelijke deel.

Sinds 1986 inventariseren leden van de Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk in de AWD-zuid, zonder onderbreking, vijf kavels met een oppervlakte van 212 ha jaarlijks volgens BMP-normen. Dit zijn Gijs Kokkieshoek, Boeveld-west, Wolfsveld-west, de Westhoek en het Hoeggatterduin. Ooit zijn deze kavels na een zorgvuldige voorbereiding gekozen om de broedvogelstand in AWD-zuid te volgen (Naber 1985). Hoewel er inmiddels meer plots worden geïnventariseerd, zijn hun tijdreeksen te kort om in de langetermijnvergelijking te betrekken, maar deze bieden wel vergelijkingsmateriaal voor recentere jaren. Figuur 1 geeft de ligging van deze kavels. Er is veel materiaal om de broedvogelgegevens te onderzoeken en te vergelijken met andere gebieden. Goede mogelijkheden daartoe bieden de openbare gegevens van de Vogelwerkgroep Berkheide (www.vwg-berkheide.nl) voor Berkheide en Coepelduynen. Daarnaast staan de recente inventarisaties van de Boswachterij Noordwijk in 2021 (Zuyderduyn 2022) en 2022 ter beschikking. In het noordelijke deel van de AWD liggen ook enkele BMP-plots, deze worden door leden van de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland geteld. Helaas zijn er geen langetermijntrends van beschikbaar. Er zijn kwantitatieve gegevens bekend van

FIGUUR 1: Plattegrond met grenzen van AWD zuid (rood) en de 5 referentie plots: 318=Gijs Kokkieshoek, 326=Hoeggatterduin, 325=Wolfsveld-west, 365=de Westhoek, 489=Boeveld-west. Andere BMP plots: 868=De Blink, 1202=Schrama, 55649=Luchterduinen-noord, 55561=Luchterduinen-zuid, 55881=Vinkenbaandriften.

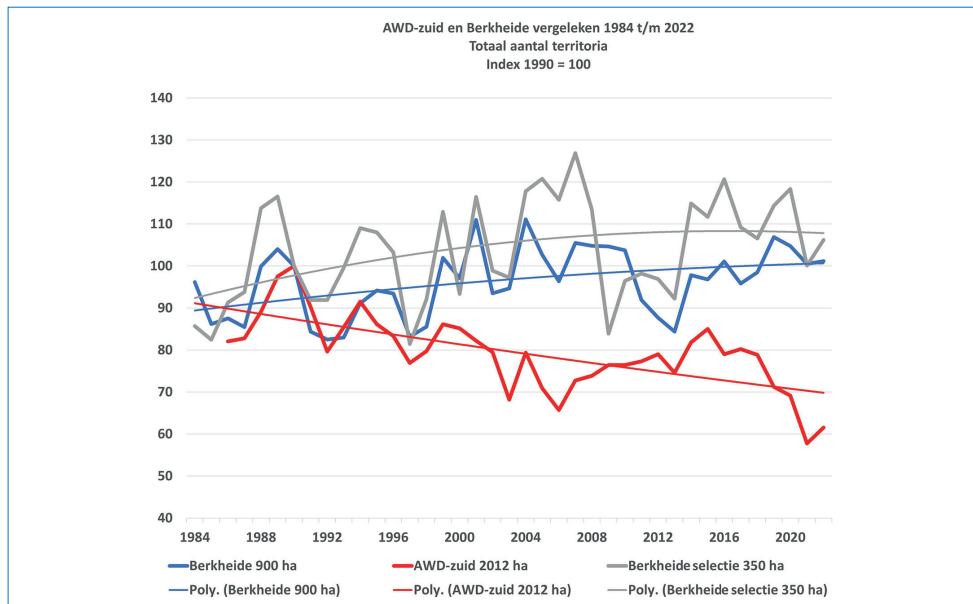
twee plots in AWD-noord. Het Broedvogelonderzoek Rozenwaterveld (Slaterus 2022) en Broedvogeltellingen Zwarteveld (de Jong & van den Boomen 2023). In beide worden recente tellingen vergeleken met historische gegevens. In het Rozenwaterveld is sprake van een grote verarming terwijl in het Zwarteveld sprake is van een toename van het aantal territoria en soorten, maar struweelvogels nemen ook hier sterk af.

Vergelijking met Berkheide

Een eerste vergelijking wordt in Figuur 2 gegeven en laat de geïndexeerde reeksen zien van alle getelde territoria in Berkheide en AWD-zuid. Berkheide wordt jaarlijks bijna vlakdekkend geïnventariseerd (900 van de 1000 ha) terwijl dat voor de zuidelijke AWD minder is (212 van de 1000 ha). Er zijn nogal wat verschillen tussen de twee gebieden. Berkheide kent infiltratieplassen, heeft meer vochtige duinvalleien en

heeft een zeereep die in de tellingen wordt meegenomen en goed ontwikkeld struweel. Daardoor komen er in Berkheide meer soorten voor dan in het relatief droge en kale AWD-zuid. Hoewel er in Berkheide voor beheer extensieve begrazing wordt toegepast, overigens niet in alle plots, lopen er geen damherten rond! De grafiek leert ons dat de broedvogelstand in Berkheide zich positief ontwikkelt, plus 10% als de trendlijn wordt gevolgd. AWD-zuid ontwikkelt zich echter sterk negatief, min 20% over een periode van 36 jaar.

Opvallend is verder dat de pieken en dalen van beide grafieken goed met elkaar overeenkomen. Dit geeft vertrouwen in de kwaliteit van de inventarisaties. Tegenvallende en goede jaren worden in beide gebieden geregistreerd. De oorzaken zullen vooral extern zijn, het slechte weer in het voorjaar, een strenge winter of problemen in de overwinteringsgebieden, ze laten zich in

FIGUUR 2: Aantal territoria van AWD-zuid, Berkheide en Berkheide-selectie. Geïndexeerd en vergeleken tussen 1984 en 2022. Index 1990 = 100.

Gemiddeld aantal damherten per BMP broedseizoen										
BMP-plot	Grootte (ha)	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
De Blink	34,3	-	-	-	-	5	2	4	7	10
Hoekgatterduin	49,1	-	-	-	-	41	59	32	40	26
Schrama	30,6	-	-	-	-	78	53	38	43	28
Wolfsveld-west	34,6	11	11	12	15	21	23	18	36	10
Subtotaal 1	148,6	-	-	-	-	145	137	92	126	74
Gijs Kokkieshoek	47,6	-	-	-	-	-	-	27	26	16
De Westhoek	53,1	-	-	-	-	-	-	78	85	60
Subtotaal 2	249,3	-	-	-	-	-	-	197	237	150
Vinkenbaandriften	58,1	-	-	-	-	-	-	-	63	55
Luchter Zeeduinen-zuid	62,9	-	-	-	-	-	-	-	15	6
Totaal	370,3	-	-	-	-	-	-	-	315	211

FIGUUR 3: Tijdens de tellingen van een aantal BMP-plots worden ook damherten geteld. De waarden zijn het resultaat van het gemiddelde van 6 tot 10 tellingen.

beide gebieden in min of meerdere mate gelden.

Men kan zich afvragen of de vergelijking wel eerlijk is. Berkheide is tenslotte een heel ander gebied. Daarom is ter controle een aantal plots geselecteerd zonder infiltratieplassen en overwegend open duin van 350 ha (Berkheide-selectie). Hierin zijn ook plots opgenomen met een zeereep hetgeen niet geldt voor AWD-zuid. Het blijkt dat de trend van Berkheide-selectie hoger ligt en in recente jaren vlakker wordt. Dat de schommelingen in de grafiek groter zijn komt waarschijnlijk door verschillen in inventarisatie inspanning.

Opvallend in de grafiek van AWD-zuid (figuur 2) is de sterke afname na 2015. Dit is het jaar waarin het maximum aantal damherten is bereikt en ook volop aanwezig zijn in AWD-zuid. Ondanks dat ze sinds 2016 worden bejaagd, bleef de graasdruk in de onderzochte BMP-kavels onverminderd hoog. Pas in 2022 kon een aanzienlijke reductie worden vastgesteld zoals de tabel van figuur 3 laat zien (Schaap 2022).

Winnaars en verliezers

De afname van het aantal broedvogels in AWD-zuid wordt vooral gedeeld door de veel voorkomende vogels van het struweel, met name Fitis, Grasmus,

Nachtegaal en Heggenmus. Figuur 4 laat daarvan de grafieken zien. Daarnaast is een aantal vogels in de onderzochte periode inmiddels verdwenen of geminimaliseerd. Hieronder vallen bijvoorbeeld Tapuit, Zomertortel, Fazant, Sprinkhaanzanger en Graspieper. Dit is deels ook het geval in de andere gebieden. Maar ook Winterkoning, Tjiftjaf en Roodborst doen het ronduit slecht. De afnames zijn sterker of tegen landelijke trends in en sterker dan in nabijgelegen gebieden. Vooral de afname van de Fitis hakt erin. Nu is deze soort uitgekomen op een dichtheid van ca. 22/100ha, maar was ooit meer dan 3x zo hoog! Ooit was de Fitis verreweg de talrijkste broedvogel in AWD-zuid en is nu ingehaald door de Vink die in 1986 niet eens in de lijst van broedvogels voorkwam! Ondanks de sterke afname van het aantal broedvogels zijn er ook winnaars te melden. Vink, Gekraagde Roodstaart en Boomleeuwerik zijn in AWD-zuid sterk vertegenwoordigd, veel sterker dan in Berkheide, Boswachterij Noordwijk of Coepelduynen. Figuur 5 laat de groei van deze winnaars in grafiekvorm zien. De Boompieper lijkt zich te herstellen en laat een geringe groei zien, en vergeleken met de andere gebieden doet hij het goed.

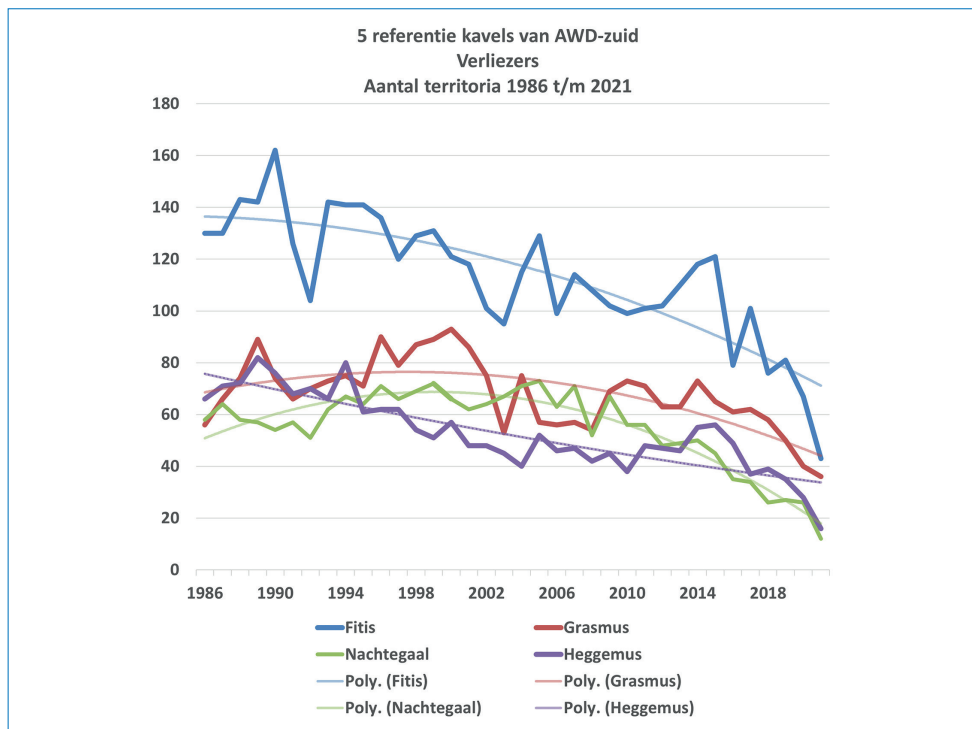
Vreemd genoeg blijven Kneu, Roodborst-

tapuit en Braamsluiper min of meer stabiel ondanks dat ook zij afhankelijk zijn van laag struweel.

Broedvogeldichtheden vergeleken

De weergave van trends geeft inzicht in de ontwikkeling van soorten maar een vergelijking van dichtheden laat duidelijker zien wat er aan de hand is. Het blijkt dat vooral de vogels van laag struweel in AWD-zuid erg afnemen. Om het te kwantificeren is een vergelijking gemaakt met dichtheden van andere duingebieden rond Noordwijk en Katwijk. Dit zijn Berkheide, Berkheideselectie, Coepelduynen en Boswachterij Noordwijk. Ieder gebied heeft zo zijn eigen kenmerken. Berkheide heeft goed ontwikkeld struweel, Coepelduynen heeft nauwelijks hoog opgaand stru-

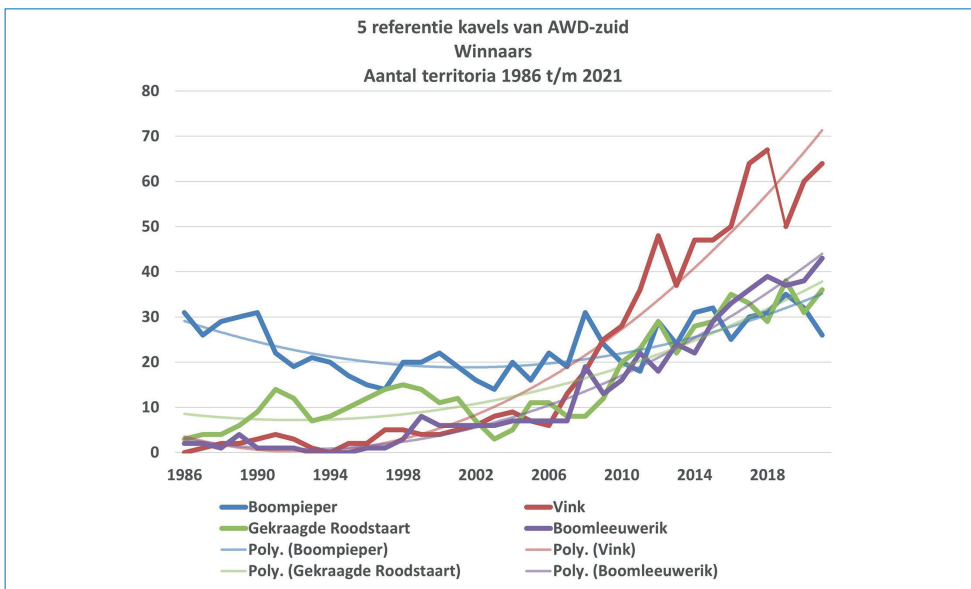
weel en veel stuifduinen. Boswachterij Noordwijk zit daar tussenin en heeft aan de oostkant ca. 140 ha aaneengesloten bos. Omdat in de vergelijkingsgebieden een zeereep aanwezig is, worden ook de Luchterduinen in de vergelijking betrokken. Gekozen is voor een aantal vogels van laag struweel, zonder uitzondering typische duinvogels. Omdat er in 2022 enig herstel is opgetreden, is ervoor gekozen om de dichtheden over de jaren 2021 en 2022 te middelen. De tabel van figuur 6 laat zien dat deze vogels voor AWD-zuid met meer dan de helft ten opzichte van de andere gebieden zijn gereduceerd. Bijzonder is dat, ondanks onderlinge verschillen, het totaal van de andere gebieden op een vergelijkbare dichtheid uitkomen. Net zo bijzonder is de vergelijking van

FIGUUR 4: Verliezers. Aantal territoria van Fitis, Grasmus, Nachtegaal en Heggemus tussen 1986 en 2021.

De **BOOMLEEUWERIK** is de laatste jaren ook in AWD-zuid sterk toegenomen. Foto: Leo Schaap

FIGUUR 5: Winnaars. Aantal territoria van Vink, Gekraagde Roodstaart, Boompieper en Boomleeuwerik tussen 1986 en 2021.

‘winnaars’ in de AWD-zuid. Zij laten opmerkelijke verschillen in dichtheid zien (2021 en 2022 gemiddeld) vergeleken met de andere duinterreinen. Figuur 7 laat zien dat Boomleeuwerik, Boompieper en Gekraagde Roodstaart het in AWD-zuid aanmerkelijk beter doen. De Vink lijkt zich minder aan te trekken van specifieke terreineigenschappen. Merkwaardig is dat de Vink in de Boswachterij Noordwijk, met een substantieel deel aaneengesloten bos, het net zo goed doet als in AWD-zuid.

Discussie

De sterke achteruitgang van de broedvogels van AWD-zuid wordt ongetwijfeld sterk beïnvloed door de graasdruk van de damherten die jarenlang erg hoog is geweest. Veel struweel, zowel hoog als laag, is weggevreten, veel struiken zoals duindoorn, vlier en kardinaalsmuts zijn tegen de grond gewerkt en hebben het loodje gelegd. De laatste jaren hebben de relatief zwaardere en grotere herten de overhand gekregen waardoor de schade aan het struweel door hun agressief gedrag is toegenomen. De achteruitgang van struweel is in het verleden mede veroorzaakt door begra-

zing, met name in de Westhoek (van Oosten et al 2012) en versterkt door het succesvol bestrijden van de Amerikaanse vogelkers dat rond 2010 plaatsvond. Daardoor ontstond ruimte in dicht struweel zodat de damherten er gemakkelijk bij konden komen (Schaap 2015). We wisten al langer dat vooral de Nachtegaal te lijden had van de graasdruk van damherten (Noordzij & van der Spek 2017), maar de conclusie is gerechtvaardigd dat dit op veel meer soorten van toepassing is.

Dat een aantal soorten juist profijt lijken te trekken van de veranderingen in AWD-zuid is lastiger te verklaren. Mogelijk is het grote aantal solitair staande meidoorns daar debet aan. Onder de meidoorns is duingrasland ontstaan en dit lijkt ideaal voor op de grond foeragerende soorten zoals Boomleeuwerik, Boompieper en Vink. Voor Vink en Gekraagde Roodstaart bieden zij goede nestgelegenheid. Boomleeuwerik en Boompieper kunnen zich kennelijk, ondanks predatiegevaar, als bodembroeders goed handhaven. Toch roept de vergelijking met het duingebied Berkheide ook andere vragen op.

Vogels van laag struweel vergeleken. Per 100ha. Gemiddelde van 2021 en 2022						
Soort/Gebied	Berkheide	Berkheide-selectie	Coepelduynen	Boswachterij Noordwijk	Luchterduinen N+Z	AWD-zuid
Fitis	38,7	27,7	19,6	30,0	18,6	21,9
Grasmus	37,1	31,1	29,9	31,5	26,1	14,4
Heggenmus	25,9	26,3	37,9	37,5	33,5	9,7
Nachtegaal	27,9	20,9	16,2	25,9	32,3	5,4
Braamsluiper	11,5	7,6	6,5	10,1	13,7	5,4
Graspieper	6,9	8,4	16,2	10,7	19,5	1,4
Sprinkhaanzanger	3,2	2,3	1,9	1,1	0,3	0,2
Roodborsttapuit	8,5	9,4	12,1	6,2	7,9	7,5
Blauwborst	3,7	2,4	0,0	0,5	8,4	1,7
Kneu	9,0	8,9	19,0	11,2	9,6	8,3
Totaal	172	145	160	165	170	76
Oppervlakte (ha)	900	350	161	317	148	212

Opmerkingen: Oppervlakte Boswachterij Noordwijk is met 140 ha aaneengesloten bos verminderd.

Van Luchterduinen N+Z is van 2022 alleen het zuidelijke deel opgenomen.

FIGUUR 6: Tabel waarmee de dichtheid van struweelvogels wordt vergeleken met het gemiddelde van de jaren 2021 en 2022.

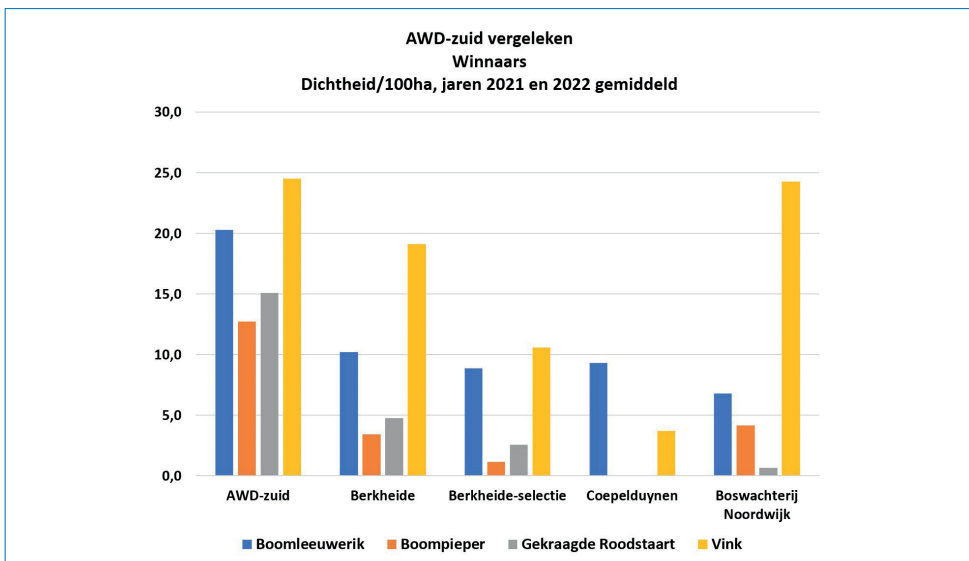

De **SPRINKHAANZANGER** heeft het moeilijk in de AWD. In de 5 referentieplots is hij inmiddels verdwenen. *Foto: Leo Schaap*

Figuur 2 laat zien dat de achteruitgang al eind jaren tachtig en jaren negentig begon toen het aantal damherten, zeker in de zuidelijke AWD, nog minimaal was. Het is goed mogelijk dat de toe-

name van natuurlijke verstuing in de zuidelijke AWD een rol speelt (Arens 2017). Ook de factor recreatie mag niet onderschat worden. Van Coepelduynen, Boswachterij Noordwijk en Berkheide zijn grote delen afgesloten voor publiek en andere delen zijn alleen toegankelijk op wegen en paden. Weliswaar is de AWD verboden voor honden en fietsers, maar struinen in het gebied, ook in de broedtijd, is toegestaan terwijl de recreatiedruk in de AWD sterk is toegenomen.

De verontrustende cijfers over de broedvogelstand zijn indicatief voor de achteruitgang van de biodiversiteit in AWD-zuid. Het ziet er nu naar uit dat het aantal damherten binnen een paar jaar is teruggebracht tot de streefstand. Als er daarna al sprake moet zijn van beheer door begrazing, zou die zich vooral moeten concentreren op grassen die de damherten niet vreten. Voor de rest zou het beleid, zeker in AWD-zuid, gericht moeten zijn op herstel van de kruidlaag en struweel.

FIGUUR 7: Winnaars AWD-zuid vergeleken: Boomleeuwerik, Boompieper, Gekraagde Roodstaart en Vink.

Typische **DAMHERTENSCHADE**.
Delen van struiken zoals deze
Kardinaalsmuts, worden omlaag
getrokken en geschild.

Foto: Leo Schaap

Dankwoord

Dankzij de jarenlange inzet van een grote groep vrijwilligers zijn de datasets voor deze publicatie tot stand gekomen. Zij verdienen dank voor hun bijzondere inzet. Dank gaat ook uit naar Joop de Leeuw van de Vogelwerkgroep Berkheide. Hij heeft een eerdere versie van opmerkingen voorzien en de dataset Berkheide-selectie gemaakt. Verder worden Vincent van der Spek, Mark van Til en Luc Geelen bedankt voor hun opmerkingen bij een eerdere, beperktere versie van dit artikel, dat in de Strandloper van maart 2022 is verschenen. lhjschaap@gmail.com

Bronvermelding

- Arens, S.M., M. van Til, & M. Nijssen 2017. Beheeradvies activering eolische dynamiek duinen Noordwijk. VBNE, Vereniging van Bos- en Natuurterreineigenaren, Driebergen.
- Jong P. de & T. van den Boomen 2023. Broedvogeltellingen in het Zwarteveld in 2021 en 2022. Fitis 59 (1): 2-7. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland, Haarlem.
- Naber F.R.M. 1985. Vogelpopulatie-onderzoek in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Rapport voor de Amsterdamse Waterleidingduinen. Een voorstel voor broedvogel-monitoring en steekproefonderzoek. F.R.M. Naber, Den Haag.
- Noordzij N. & V. van der Spek, 2017. Heb-

ben damherten invloed op de nachtegalenstand in de AWD? Tussen Duin en Dijk: 16 (2): 10-12. Provinciale Organisaties Flora en Fauna Noord-Holland, Heiloo.

- Oosten H. van, A. Kooijman, C. van Turnhout, J. Dekker, A. van den Burg en M. Nijssen 2012. Begrazingsbeheer in relatie tot herstel van faunagemeenschappen in de duinen. Eindrapportage 1e fase 2009-2011. Boschap, bedrijfsschap voor bos en natuur, Driebergen.
- Schaap L. & Hageman G. 2015. Hoekgatterduin, de invloed van Amerikaanse Vogelkersbestrijding nader bekeken. De Strandloper 47 (1): 22-25. Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk, Noordwijk.
- Schaap L.H.J. 2022. Damherten geteld, een positief vervolg. De Strandloper 54 (3): 12-13. Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk, Noordwijk.
- Slaterus M. 2022. Broedvogelonderzoek in het Rozenwaterveld, 1985-1987, 2005-2011 en 2018-2021. Fitis 58 (1): 4-13. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland, Haarlem.
- Vogelwerkgroep Berkheide. Broedvogelgegevens Berkheide en Coepelduynen. www.vwgberkheide.nl
- Zuyderduyn C., L.H.J. Schaap & G.J.A. de Croock 2022. Broedvogels van de Boswachterij Noordwijk 2021. Rapport van 26 januari 2022, Staatsbosbeheer Noordwijk en de Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk.